

О.В Крутенко,

доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», кандидат педагогічних наук

ДУХОВНІ ЦІННОСТІ ЯК ФУНДАМЕНТ НЕЗЛАМНОСТІ: АКТУАЛЬНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ О. ЗАХАРЕНКА В УМОВАХ ВІЙНИ

Проблема духовних цінностей протягом останніх десятиліть залишається центральним об'єктом міждисциплінарних досліджень філософів, психологів та соціологів. У добу постмодерну та стрімкої цифровізації традиційні етичні орієнтири пройшли через період ревізії, проте реалії сьогодення довели: саме **духовність є тим стрижнем, що визначає життєстійкість як окремої особистості, так і всієї нації**.

В умовах повномасштабної агресії РФ проти України питання виховання ціннісних орієнтирів перейшло з площини теоретичних дискусій у сферу національної безпеки. Сьогодні духовні цінності виступають не просто абстрактними категоріями, а **фундаментом незламності**, що дозволяє українському суспільству чинити спротив, зберігати гуманістичні ідеали та віру в майбутнє навіть у критичних обставинах.

Концептуальне підґрунтя для такого аналізу створюють праці **Івана Беха** — провідного українського науковця, чий дослідження складають ядро сучасної вітчизняної психології виховання. Академік Бех фокусує увагу на:

- **Механізмах внутрішнього самобудування особистості**, що є критично важливим для збереження ментального здоров'я під час війни.
- **Категорії особистісної гідності**, яка в системі Захаренка була наріжним каменем взаємодії вчителя та учня.
- **Методах формування цілісної особистості**, здатної до відповідального вибору в екстремальних умовах.

Одним із ключових дослідників є також Шолом Шварц, чия теорія базових людських цінностей стала фундаментом для крос-культурних досліджень. Він розробив модель, що описує динаміку між цінностями збереження (традиція, безпека) та цінностями зміни (самостійність, стимуляція), пояснюючи, як духовні орієнтири трансформуються під впливом глобалізації. У межах гуманістичної та екзистенціальної психології ці питання активно розробляли такі постаті, як Віктор Франкл (у контексті логотерапії та пошуку сенсу) та пізніше — представники позитивної психології, зокрема Мартін Селігман та Михайл Чиксентмігаї. Вони перевели дискурс про духовність у практичну площину, досліджуючи «чесноти та сили характеру» як необхідні елементи психологічного добробуту. В українській науковій думці значний внесок зробили такі філософи, як Мирослав Попович та Сергій Кримський, які розглядали духовні цінності через призму культури, совісті та «ефекту високого неба», наголошуючи на їхній ролі у формуванні національної ідентичності.

Сьогодні, коли Україна проходить крізь горнило повномасштабної війни, питання духовних цінностей

перестало бути суто теоретичним дискурсом філософів. Воно перейшло у площину національного виживання. У цьому контексті постать Олександра Антоновича Захаренка, народного вчителя із Сахнівки, постає не просто як історичний приклад успішного директора школи, а як архітектор духовної фортеці, чий ідеї сьогодні є стратегічно важливими для всього українського освітнього простору. Гортаючи сторінки його спадщини, ми бачимо дивовижну пророчість: те, що Захаренко втілював пів століття тому в умовах ідеологічного тиску, сьогодні закладено в основу «Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності». Його візія ставить перед сучасним учительством фундаментальну задачу: виховувати не просто носія знань, а соціально активного, відповідального громадянина, чия ідентичність базується на глибокому розумінні національних інтересів та загальнолюдських моральних норм.

Центральною віссю системи Захаренка була інтеграція національних цінностей у кожен нерв освітнього процесу. Він довів, що національна свідомість не може бути результатом лише теоретичних занять — вона гартується через дію та пам'ять. В умовах війни, коли ворог намагається стерти наше минуле, захаренківська концепція «історичної пам'яті як фактора майбутнього» набуває особливої ваги. Олександр Антонович розумів, що людина, яка не знає свого коріння, є вразливою до будь-яких маніпуляцій. Саме тому в Сахнівській школі історія була живою. Створення шкільного музею, що охоплював події від сивої давнини до сучасності, не було формальним збором експонатів. Це була спроба зберегти тяглість поколінь як найвищу духовну цінність. Чотири експозиційні зали музею стали центром комунікації, де через діалог між учнями-екскурсоводами, ветеранами та мешканцями села відбувалося відтворення колективної ідентичності. Це була «педагогіка живої пам'яті», де кожен відвідувач відчував себе нащадком славних українців, що давало внутрішню силу та впевненість у власному праві на цю землю.

Особливим проявом громадянської мужності та духовної зрілості Захаренка було **дослідження трагедії Голодомору**. Створення «Криниці Совісті» в пам'ять про загблих стало символом того, що нація, яка пам'ятає свій біль, здатна захистити своє майбутнє. У період війни цей урок є ключовим: ми маємо вчити дітей не лише перемог, а й здатності до співчуття та вшанування жертв, що формує етичний стрижень нації. Захаренко доводив, що історична пам'ять — це не просто знання про минуле, а способи його інтерпретації, які об'єднують суспільство навколо істини. Така модель діяльності школи повністю відповідає прагненням сучасної України

бути частиною європейського простору, де панують конституційні гарантії прав і свобод, а суспільна єдність досягається через подолання соціокультурних та регіональних суперечностей на основі спільної правди.

Ще одним наріжним каменем спадщини Захаренка є **«педагогіка конкретної мети»**. Він вірив, що духовне збагачення відбувається лише тоді, коли дитина і дорослий об'єднані спільною, захоплюючою та суспільно корисною працею. Цей принцип сьогодні знаходить своє пряме відображення у феномені українського волонтерства. Волонтерство в умовах війни — це не лише матеріальна допомога, це потужний чинник формування національної ідентичності. Воно виховує солідарність, довіру та готовність діяти спільно, залишаючи осторонь особисті інтереси. Саме таку атмосферу партнерської взаємодії вибудовував Олександр Антонович, коли вся Сахнівська збиралася для будівництва фонтану, обсерваторії чи спортивного комплексу. Ці об'єкти були не просто інфраструктурою, вони були матеріалізованими цінностями. Будівництво фонтану, що супроводжувалося відбором реліквій для капсули часу, стало символом зв'язку між поколіннями 1967-го та 2017-го років. Це вчить нас сьогодні, що патріотизм — це не гасло, а щоденна праця на благо Батьківщини, яка наповнює життя сенсом навіть у найтемніші часи.

У системі Захаренка мова розглядалася як найдорожче добро народу, як схованка людського духу. Цитуючи класиків, він наголошував, що знання іноземних мов та культур — це збагачення, але забуття свого — це духовна смерть. Він навчав випускників, що український менталітет і традиції є святішими за будь-які запозичення, бо вони рідні. У часи війни, коли мова стає маркером безпеки та ідентифікації «свій-чужий», ці слова звучать надзвичайно актуально. Захаренко вчив відчувати мову як живий організм, як інструмент єднання, що допомагає подолати роз'єднаність та відчуження. Його титанічна робота над випуском брошур про загальнолюдські цінності демонструє, що він прагнув виховати універсальну людину, яка водночас міцно стоїть на національному ґрунті.

Поєднання загальнолюдських гуманістичних ідеалів та чітких національних орієнтирів у системі Олександра Захаренка створювало унікальний, цілісний виховний простір. У цій екосистемі глибока повага до самоцінності кожної дитини нерозривно перепліталася з усвідомленою відповідальністю перед громадою та нацією. Це був практичний досвід **«школи під голубим небом»**, де патріотизм не декларувався гаслами, а вирощувався через щоденну працю та співпричетність до долі рідного краю. Захаренківська модель базувалася на активній громадянській позиції: школа ставала центром соціальних ініціатив, де кожен учень відчував себе суб'єктом творення історії свого села та країни.

Сьогодні ми спостерігаємо вражаючу ревіталізацію цих підходів у сучасній українській освіті, яка в умовах війни трансформувалася у потужний волонтерський хаб. Коли діти власноруч організовують благодійні ярмарки для збору коштів на потреби ЗСУ, плетуть маскувальні сітки чи пишуть листи підтримки воїнам — це не просто позакласна робота. Це і є **жива реалізація захаренківської «педагогіки дії»**. У такому форматі духовність перестає бути абстрактною категорією і виявляється через дієве співчуття, жертвність та солідарність.

Згідно з концепцією Івана Беха, така діяльність сприяє «сходженню особистості до духовних цінностей» через вчинок. Сучасний український школяр через допомогу фронту проходить шлях

від емоційного співпереживання до усвідомленої громадянської ідентичності. Таким чином, спадщина Захаренка стає тим містком, що поєднує виховні традиції минулого з актуальною потребою формування **духовно стійкої особистості**, здатної перетворювати біль і тривогу на конструктивну підтримку своєї держави.

Особливе місце в системі О. Захаренка посідала **«Рада честі»** — унікальний орган учнівського самоврядування, який був не формальною структурою, а моральним авторитетом школи. Вона базувалася на принципах довіри, особистої відповідальності та взаємовиручки. Захаренко вірив, що дитина виховується лише тоді, коли вона відчуває свою причетність до управління спільним життям.

Сьогодні ми бачимо дивовижну паралель: сучасне учнівське самоврядування в українських школах фактично перебало на себе функції «Рад честі», ставши ініціатором та куратором масштабних волонтерських проєктів. Це трансформація від простого виконання доручень до суб'єктної позиції громадянина:

- **Автономність у прийнятті рішень:** Як і в Сахнівській школі, сучасні лідери учнівських рад самостійно визначають напрямки допомоги (від збору ліків до закупівлі дронів), що виховує в них стратегічне мислення та відповідальність за результат.

- **Етика солідарності:** «Рада честі» Захаренка вчила захищати слабших і допомагати нужденним. Сучасні волонтерські ініціативи школярів — це та сама етика в дії, де турбота про воїна на передовій стає найвищим мірилом честі для учнівського колективу.

- **Прозорість та довіра:** Механізми звітності учнівських рад за зібрані кошти чи ресурси для ЗСУ дзеркально відображають захаренківський принцип «справедливості та відкритості», де кожен внесок є важливим, а довіра спільноти є найбільшим скарбом.

Таким чином, сучасне самоврядування реалізує захаренківську ідею **«педагогіки життєтворчості»**. Учень не просто готується до життя — він уже живе активним суспільним життям, де його голос має вагу, а його праця рятує життя. Це створює міцний імунітет проти апатії та страху, перетворюючи школу на осередок незламності, де загальнолюдське «співчуття» трансформується у національно-орієнтований «захист».

Досвід Олександра Захаренка є безцінним для сучасних педагогів, адже він дає відповідь на запитання: як виховати людину, яка не зламається під тиском війни? Відповідь проста і водночас складна: треба створити навколо дитини «духовну ауру», де панує злагода, праця та пам'ять. Його ідеї пророчі, бо вони базуються на незмінних законах людяності. Сахнівська школа довела, що навіть у невеликому селі можна створити всесвіт, якщо в його центрі стоїть дитина та її ідентичність. Сьогодні ми продовжуємо шлях Захаренка, перетворюючи кожну школу на осередок національної сили, де через повагу до символів державності та активну участь у житті країни гартується майбутнє України. Головна заслуга Народного учителя полягає в тому, що він залишив нам не просто спогади, а алгоритм процвітання через єдність, який сьогодні веде нас до Перемоги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн. Київ: Либідь, 2003.
2. Журба К. О. Виховання національно-культурної ідентичності підлітка в медіапросторі. Київ: Інститут проблем виховання НАПН України, 2019.
3. Захаренко О. А. Слово до нащадків. Київ: Генеза, 2006. 216 с.